

is de ontwikkeling van Holland, in deze periode weinig minder dan sensationeel zoals bekend, eigenlijk een beetje buiten beeld geraakt. Een aantal auteurs besteedt uitdrukkelijk aandacht aan de achttiende eeuw, anderen lijken te suggereren dat die meer van hetzelfde bood. Waarin verschilde Holland anno 1795 van het Holland van 1572, zo zou men willen weten. Hier was een taak weggelegd voor de redactie. Die bewaart echter in dit boek een volledig stilzwijgen. Er is geen redactioneel voorwoord waarin het programma van het boek uiteen wordt gezet. Voor een boek als dit is dat al een probleem, dat nog wordt verergerd door het feit dat de geschiedenis van Holland in belangrijke mate ook de geschiedenis van Nederland als geheel is. Waarin zit dan de verbijzondering van de Hollandse geschiedenis? De lezer wordt zonder enige aanwijzing op pad gestuurd. Gaandeweg gaat die lezer wellicht een vermoeden krijgen: blijkbaar was het de moderniteit van de landbouw, de waterrijkdom van het gewest, de vooraanstaande rol van de handel, het grote aantal immigranten, de prominentie van de steden, het rijke literaire leven, de originele schilderkunst. Maar waren de sociale voorzieningen in Holland beter dan elders in de Republiek, was Holland toleranter dan de andere gewesten, was de wetenschap die in Leiden werd gedoceerd anders dan die in Utrecht of Franeker, en was er een typisch Hollandse stedenbouw? En dan zwijg ik nog van de Hollandse politiek! De redacteurs, geen van beiden overigens specialisten van de zeventiende en achttiende eeuw, laten het aan de lezer zelf over. En aan Willem Frijhoff, die in zijn slotbeschouwing een antwoord moet verschaffen.

Het moet gezegd, dit laatste hoofdstuk maakt heel veel goed. Frijhoff gaat juist wel in op de fasering van de Hollandse geschiedenis en stelt uitdrukkelijk de comparatieve vraag waarin Hollands identiteit en eigenheid gelegen was. Zijn antwoord bestaat uit twee delen. Enerzijds zegt hij: Holland was een regio van contrasten; van land versus water, noord versus zuid, geleerden- versus burgercultuur, maar ook van gecultiveerde verscheidenheid, botsende meningen, kortom een discussiecultuur. Hoewel daar best wat in zit, is de term 'contrast' mij iets te ruim voor een typering van een samenleving. Met even veel recht kan men hetzelfde zeggen over Frankrijk: centrum versus provincie, vorst versus onderdanen, noord tegenover zuid. Veel interessanter lijkt mij Frijhoffs suggestie dat Holland zijn bijzondere plaats in Europa te danken had aan het 'polis model' van de samenleving. Dat model werd bepaald door de dominantie van de stedelijke economische activiteiten over de landelijke, het burgerschap als maatschappelijk organisatiebeginsel, het primaat van de stedelijke elites, de goed georganiseerde stedelijke sociale voorzieningen, cultuurspreiding en de symbolische representatie met nadruk op het collectieve (de Hollandse tuin). Die invalshoek is een welkome uitbreiding van wat ik zelf enkele jaren geleden heb aangeduid als 'corporatieve samenleving', een typering die Frijhoff elders (*1650: Bevochten eendracht, 177-178*) heeft onderschreven. In Europees verband werkt hij ook beslist. Maar binnen de context van de Republiek veel minder. Want al waren de steden in de andere gewesten minder overheersend, ook daar joegen ze het ideaal van de stadstaat na. Holland, zo zou men dus ook kunnen zeggen, was vooral het meest succesvolle voorbeeld van een samenlevingstype dat in de hele Republiek een draagvlak had. Elders moest het alleen veel meer dan in Holland concurreren met het alternatieve, vorstelijke model.

Maarten Prak

S. Groenveld, J. J. Huizinga, Y. B. Kuiper, ed., *Nassau uit de schaduw van Oranje* (Franeker: Van Wijnen, 2003, 159 blz., ISBN 90 5194 261 3). A. P. Nienes, M. Bruggeman, met medewerking van H. J. de Muij-Fleurke, e. a., *Archieven van de Friese stadhouders. Inventarissen*

*van de archieven van de Friese stadhouders van Willem Lodewijk tot en met Willem V, 1584-1795* (Hilversum: Verloren, Den Haag: Koninklijk Huisarchief, Leeuwarden: Tresoar, 2002, 717 blz., ISBN 90 6550 736 1).

2003 was het jaar van de manifestatie ‘de Friese Nassaus’ — zulks op initiatief van Tresoar, Prinsessehof en Fries Museum. Aanleiding vormde het verschijnen van *Archieven van de Friese stadhouders*. Ook een congres vond toen plaats; het resulteerde in de bijzonder fraai vormgegeven artikelenbundel *Nassau uit de schaduw van Oranje*. Dat is een pakkende titel, al kan men zich afvragen of de Friese Nassaus al niet eerder waren ontslagen uit de ban van het hollandocentrisme. De Friese Nassaus werden weliswaar omstreeks 1900 ten onrechte in het perspectief van het (destijds moderne) orangistische nationaliteitsbesef geplaatst, zoals blijkt uit Y. Kuipers artikel. Maar sindsdien stond de tijd toch niet stil. Hoezeer het wegebben van het nerveuze orangisme het wetenschappelijk perspectief ten goede kwam bleek in 1995 bij het verschijnen van de *Dagboeken van Willem Frederik* (onder auspiciën van het NHG) en de daarop aansluitende publicistiek. In 1997 plaatste de bundel *Van Leeuwarden naar Den Haag* de Nassaus wederom in het volle licht. In zijn voortreffelijke artikel over de soms moeizame relatie tussen Oranje en Nassau onderscheidde S. Groenveld in het *Jaarboek Oranje-Nassau Museum* (1997) de Nassau-tak duidelijk van de Haagse. *Nassau uit de schaduw* bevat dan ook een herschreven versie van zijn artikel.

Eenzijds waren de Nassaus dus al voor 2003 onderkend als historiografisch belangwekkende figuren in hun eigen recht. Anderzijds valt er ook na 2003 het nodige onderzoek te verrichten naar de geschiedenis van beide takken in hun culturele, politieke en sociale context. Dit omdat de afgelopen decennia in het buitenland nieuwe baanbrekende studies betreffende vorsten en elites werden gepubliceerd. Bepaalde vragen uit die historiografie blijken de auteurs van *Nassau uit de schaduw* zich ook gesteld te hebben. Zo noemt G. Janssen cliëntelisme en patronage de ambigue basis van het stadhouderlijk gezag der Nassaus. B. Bilker gebruikt hun huwelijkspolitiek als graadmeter van hun Europese status. Ph. Breuker signaleert hun zeggenschap in de kerk als steun voor de stadhouderlijke evenwichtspolitiek tussen adel en burgerij. Portretopdrachten, kunst aankopen en de inrichting van privé-vertrekken gelden in andere artikelen als uitingen van een hofcultuur die over de Friese grenzen reikte. In verband hiermee merkt R. Ekkart terecht op dat er nog steeds veel onbekend is. Dat is juist, want G. Terborchs kniestuk (1670) van de twaalfjarige Hendrik Casimir II in de City Art Galleries van Manchester lijkt de samenstellers nog niet bekend te zijn. Wij zullen dus even moeten wachten voordat ook dit unieke werk zal worden beschouwd als blijk van Albertine Agnes’ opzet ook buiten Friesland portretopdrachten te verstrekken.

De *Archieven van de Friese stadhouders* zijn het resultaat van een ander initiatief dat met deze publicatie leidt tot een virtuele opheffing van een nogal willekeurige tweedeling uit het verleden. Belangrijke delen van het Nassau-archief werden namelijk in 1834 en 1948 in het Koninklijk Huisarchief (KHA) en het Rijksarchief Friesland/Ryksarchyf/Tresoar geplaatst. Hun herinventarisatie leidde tot deze gezamenlijke uitgave. De samenstellers hebben modern-professionele indelingen in hun bestanden geïntroduceerd. Dat leidde tot verplaatsing van stukken, verbetering van beschrijvingen en de exploratie van nooit adequaat beschreven of geordende bestanden. Het gaat hier om massa’s die niet in een paar jaar, onder tijdsdruk, volledig beschreven kunnen worden, zo weet ook de inleiding. Van ca. honderd bundels heterogene stukken in Tresoar werden bijvoorbeeld voor het eerst beschrijvingen naar onderwerp en persoonsnamen opgesteld voor een ‘Nadere Toegang’ van 165 bladzijden. Een volledige, veel tijd vergende, beschrijving van elk stuk of een subnummering van de stukken per bundel was

nog niet mogelijk. Wegens de tijdsdruk konden bepaalde bestanden uit het KHA nog niet ondergebracht worden in deze publicatie. De omzetting van de Haagse stukken is gaande. Gelukkig liggen concordanties klaar zodat gebruikers van dit fraaie boek nu al documenten kunnen opvragen. Zijn gebruik zal soms tot veel bladerwerk leiden. Want hoewel KHA en Tresoor nu dezelfde driedeling van hun Nassau-bestanden volgen, krijgt iedere Nassau in beide opstellingen zijn/haar eigen, steeds opnieuw beginnende, nummering voor zijn/haar individuele collectie in plaats van dat er doorgenummerd wordt. Evenals de handhaving van de bestaande tweedeling in Haagse en Leeuwarder stukken is dat een klein praktisch probleem. In ieder geval laat deze uitgave het volle licht vallen op de betekenis van deze bijzondere archieven. Zij zal ook toekomstig onderzoek stimuleren, omdat zij ook niet-dynastiek-historische onderzoekers zal aantrekken. Beter dan voorheen immers, kan nu kennis worden genomen van de rijkdom van deze collecties (mede dankzij een uitgebreid personen- en zakenregister). Deze uitgave is zodoende een wezenlijke stap naar een geïntegreerde ontsluiting van het gehele Nassau-archief, te meer omdat deze inventaris van zowel de stukken in KHA als in Tresoor op de website van de laatste te vinden zijn en toekomstige emendaties daar kunnen plaatsvinden. Ook de Nassause archieven zijn nu uit de schaduw getreden.

C. A. Tamse

A. E. C. Simoni, *The Ostend story. Early tales of the great siege and the mediating role of Henrick van Haestens* (Bibliotheca bibliographica Neerlandica XXXVIII; 't Goy-Houten: Hes & De Graaf publishers, 2003, 230 blz., €75,-, ISBN 90 6194 159 8).

In de militaire geschiedenis van vroegmodern Europa neemt de belegering van Oostende tijdens de Tachtigjarige Oorlog een bijzondere plaats in. Zowel gemeten in tijdsduur als in mensenlevens is het beleg ongeëvenaard. Het kostte de Spanjaarden drie jaar en tachtig dagen om deze stad op de Staatse troepen te veroveren (5 juli 1601-22 september 1604). Voor zowel Spanje als de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden was dit beleg een prestigezaak. Spanje had zijn reputatie als sterkste landmogendheid aan de verovering van Oostende verbonden — geheel Europa had het oog op dit beleg gericht — en Den Haag gaf het Staatse garnizoen daarom bevel de verdediging tot het uiterste vol te houden. Zware verliezen werden hierbij voor lief genomen. Naar schatting moesten elke maand duizend nieuwe soldaten gestuurd worden om de gewonden, doden en zieken te vervangen. Toen de Spanjaarden op 22 september 1604 Oostende eindelijk in bezit konden nemen, was de stad volledig verwoest en ontvolkt. Naar de totale verliezen van de belegeraars en verdedigers kan alleen gegist worden, maar beide kanten hadden waarschijnlijk elk 40.000 doden te betreuren.

Alles aan het beleg van Oostende was uitzonderlijk. Tijdgenoten vergeleken het met dat van Troje en Oostende kreeg dan ook al snel de bijnaam Nieuw Troje. Uitgevers speelden graag in op de grote publieke belangstelling die in Europa voor het beleg bestond. Eén van hen was de in Leiden werkzame Henrick Lodewijcxsoon van Haestens. Tussen 1613 en 1615 publiceerde hij drie werken over het beleg van Oostende, twee in het Nederlands en een in het Frans. Van Haestens had twee jaar eerder samen met Jan Orlers de bekende *Nassauschen Lauren-crans* uitgegeven, maar in tegenstelling tot dit werk waaraan Van Haestens bijdrage als auteur niet in twijfel wordt getrokken, bestaat er geen zekerheid of hij ook de drie boeken over Oostende geschreven heeft. In 1621 verscheen namelijk *Oostende, vermaerde, gheweldighe, lanckdurighe ende bloedighe belegeringhe* van de hand van Philippe Fleming. Fleming had als secretaris